

УДК [271.4-726.3:06.07] (477.83)
[271.4-726.3:06.07] (477.83/.86) “18/19”

І. П. Рудянин – аспірант кафедри давньої та нової історії
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Участь греко-католицьких священників у роботі громадських організацій Східної Галичини у XIX – на початку XX ст.

*Роботу виконано на кафедрі давньої та нової історії
України ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті висвітлено роль греко-католицького духовенства в заснуванні та роботі громадських організацій, а також у поширенні національних ідей на території Східної Галичини.

Ключові слова: Руська Трійця, Просвіта, кооперація, кооперативний рух, церква, парохія, духовенство, товариство.

Рудянин И. П. Участие греко-католических священников в работе общественных организаций Восточной Галиции в XIX – начала XX века. В статье освещается роль греко-католического духовенства в организации и деятельности общественных организаций, а также в распространении национальных идей на территории Восточной Галиции.

Ключевые слова: “Руська трійця”, Просвіта, кооперація, кооперативне движение, церковь, приход, духовенство, товарищество.

Rudyanin I. P. Participation of Greek Catholics Priests in Work of Public Organizations of East Galichina in XIX – on the Beginning of XX Age. In the article the role of Greek Catholics clergy in foundation and work of public organizations, and also in distribution of national ideas on territory of East Galician is lights up.

Key words: Ruska Trinity, Prosvita, cooperation, cooperative motion, church, priest, clergy, society, patron of art.

В оцінці українських та зарубіжних дослідників, XIX – початок XX століття для Східної Галичини визначається як період національно-культурного відродження, час, коли українська мова, культура та релігія отримали можливість для розвитку. За цей період мешканці Галичини змогли добитися помітних успіхів у суспільно-політичній, культурно-освітній та господарсько-економічній сферах життя. Долаючи перешкоди австрійської влади, розпочали свою діяльність новоутворені крайові об'єднання та культурно-просвітні організації. Одним із їх засновників було й галицьке духовенство, яке заклало духовні підвалини для українського відродження в Галичині.

Саме господарські та культурно-просвітні товариства, створені з їхньої ініціативи і за їхньою участю, відіграли важливу роль у формуванні національної окремішності українців.

У першій половині XIX століття центром національного та культурного відродження у Східній Галичині стає Львів. Тут, у листопаді–грудні 1833 року з ініціативи Маркіяна Шашкевича виник гурток любителів руської (української) старовини, народної мови та культури, що ставив за мету започаткувати нове, народне письменство в Галицькій Русі. Цей час науковці-дослідники вважають початком діяльності “Руської Трійці” [14, 22]. У цей період у центрі громадсько-політичної діяльності на ниві національної культури стають М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький – представники галицького греко-католицького духовенства. Для того, щоб довести, що українська мова володіє лексичним багатством та ідіолектичним апаратом, для комунікування понять усіх сфер культури, науки та філософії, під час святкування дня народження Франца Йосифа I Маркіян Шашкевич виголосив святкову промову українською мовою. Більше того, восени 1836 року разом зі своїми колегами він почав проповідувати українською мовою у трьох львівських церквах [14; 24]. Це була подія безпрецедентна, оскільки до цього всі офіційні промови виголошувалися священниками та семінаристами лише латинською, польською або німецькою мовами.

Важливими осередками формування національної культури стали так звані товариства тверезості [25]. Їх організували по селах та містах греко-католицькі священники. Ці товариства ставили собі за мету підтримати морально та фізично виснажене українське населення. Для того, щоб хоч якось зменшити кількість споживання спиртного по селах, організатори товариств змушували людей давати клятви тверезості. Нерідко священники неохоче давали шлюб молодят, якщо вони не були

членами товариства тверезості. У селах установлювалися хрести тверезості як знак відречення від горілки. Також видавалися грамоти тверезості, у яких давалися поради до ведення боротьби з пияцтвом [6].

У другій половині XIX століття на історичній арені з'являється товариство "Просвіта", яке зберігає та поширює по обидва боки Дніпра українську мову та культуру. Серед членів-засновників товариства варто відзначити і представників греко-католицького духовенства, а саме: о. Стефана Качалу, о. Йосифа Заячківського, о. Данила Тянякевича, о. Теодора Цегельського. Завдяки їхнім зусиллям на території Східної Галичини почали з'являтися хати-читальні. Туди у вільний від роботи час приходило місцеве населення для того, щоб дізнатися останні новини у сфері політики та економіки, послухати лекції, спрямовані на патріотичне виховання. Завідували ними здебільшого місцеві священики, які в деяких місцевостях, були чи не єдиними освіченими людьми. Популярність читалень зростає, коли при них почали діяти хори і театральні гуртки. У цьому контексті показовою є справа № 1 (оп. 1, ф. 317.), що зберігається в Державному архіві міста Тернополя, у якій йдеться про заснування філії "Просвіти" у Тереховлі. Серед двадцяти чотирьох членів-засновників товариства, вісім представників духовенства – місцеві парохі. А заснував філію о. Теодор Цегельський – парох села Струсова, який продовжував опікуватися справами філії протягом усього життя. У цій же справі вартим уваги є запрошення, з нагоди святкування 100-літнього ювілею від дня народження М. Шашкевича. У програмі заходу серед усіх виступів вартими уваги були такі: 1. "Хор паломників", з опери Вагнера – чоловічий хор у супроводі фортепіано. 2. Чоловічий хор "Лемківські пісні", "Чорна рілля ізорана". 3. "Над горами до хмар" – чоловічий хор. Внизу стоїть примітка, що хор вивчив та диригував ним о. Євген Турула [8, 4–5]. Таким чином, бачимо, що духовенство приймало активну участь у громадському житті краю. Ще однією важливою складовою громадської просвітницької діяльності духовенства було "поборювання" неграмотності серед населення. Як зазначалося у документах товариства "Просвіта", високий відсоток "анальфабетів" (неграмотних) серед східно-галицького населення є головною причиною повільного культурного та економічного розвитку краю. Тому для того, щоб підвищити рівень грамотності серед населення, Головний відділ Товариства "Просвіта" організував так звані курси для неграмотних при своїх читальнях. Вони мали за мету навчити дорослих читати і писати [9]. Серед організаторів читалень "Просвіти" було багато представників духовенства, тому йому належить чимала роль у поширенні освіти серед населення.

Для національного виховання, фізичного і духовного загартування молоді з 1894 року почали створюватися спортивні товариства "Сокіл" та "Січ", які до 1914 року мали 974 місцевих відділень [28, 112].

Греко-католицьке духовенство брало активну участь у керівництві як центрального, так і місцевих осередків "Просвіти". У 1908 році до членів управи товариства належали священик о. Теодозій Лежогубський та о. Йосиф Жук, який працював у господарсько-промисловій комісії. о. Теодозій Лежогубський водночас обіймав і посаду голови просвітницько-організаційної комісії, у якій працював ще один представник греко-католицького духовенства – А. Глодзінський [21; 45–46].

Надзвичайно важливим напрямом у діяльності "Просвіти", активної участі галицького греко-католицького духовенства, було видавництво та розповсюдження часописів та популярних книжок. У цих виданнях можна було знайти інформацію про сучасне суспільно-політичне становище, а також отримати цінні поради стосовно ведення господарства. Розповсюджувалися ці брошури переважно за допомогою читалень "Просвіти". Для прикладу можна навести відомості з анкетних даних про діяльність читальні Товариства "Просвіта" в селі Янів Тернопільського повіту. Читальня була створена 25 березня 1906 року за допомогою місцевих селян. До цього в селі не було ніяких просвітніх товариств. У новоствореній читальні нараховувалося 32 члени, усі чоловіки, різної вікової категорії. Із них 16 письменних. Серед часописів були: "Письмо з Просвіти", "Свобода", "Місіонар", "Діло", "Народне Слово". Найбільшим попитом користувалися книжки про господарство. В анкеті зазначено, що інших видань, окрім просвітніх, у селі не було [10]. За 1877–1914 роки Галицька "Просвіта" видала 305 популярних книжок, наклад яких становив 2,9 млн примірників [23, 5]. Особливий інтерес читачів викликали серії "Господарська бібліотека", "Українська письменність" та "Просвітні листки".

Важливими осередками формування ідей національної єдності як у Східній Галичині, так і по всій Україні, стали так звані "Громади" – групи людей, об'єднаних спільністю проживання та ста-

новленням інтересів. На західноукраїнських землях найвідомішими були Львівська та Тернопільська “Громади”. Основу програмної діяльності цих громадських організацій становили такі пункти: “жити в чистоті моральній; пильно вчитись в школі; познайомитись з історією свого народу і його літературою; ставати в обороні рідного слова проти ворожих заходів москвофілів (святоюрців) і поляків; говорити всюди рідною мовою”, та ін. [14; 66]. Першою в Галичині виникла львівська “Громада”, серед вихованців Львівської духовної семінарії. Особлива заслуга у створенні та функціонуванні “Громад” належить Данилу Танячкевичу – великому патріоту України, який своєю діяльністю пробуджував національну свідомість серед населення.

Що ж до Тернопільської “Громади”, то її засновником був Іван Пулюй: засновник товариства “Праця”; перекладач українською мовою Молитвослова, Молитовника, підручників для українських шкіл та гімназій, перекладач Псалмів і співперекладач Євангелій від Луки, Матвія, Марка, Іоанна, Святого Письма Нового Завіту, Повного Святого Письма; редактор Святого Письма; фізик, електротехнік, винахідник; радник Цісарського Двору; ректор Празької високої технічної школи; співзасновник Літературного товариства імені Т. Шевченка у Львові та інших галицьких товариств; автор науково-популярних книжок, співпрацівник “Союзу Визволення України” тощо. Уже з цих наведених фактів можна зрозуміти, наскільки багатогранною була ця особистість. Народився Іван Пулюй 2 лютого 1845 року в містечку Гримайлів Густинського району Тернопільської області. У 1869 році закінчив Віденську духовну семінарію, хоча і не висвятився. Серед членів Тернопільської Громади було багато представників духовенства. Серед них можна виділи: Осипа Барвінського – священика, збирача усної народної творчості, перекладача, письменника, громадського діяча; Івана Волянського – першого українського греко-католицького священика на Американському континенті, у 1884 році він збудував там для українців першу греко-католицьку церкву; Миколу Михалевича – священика, одного із засновників новітнього пасічництва на Західній Україні, автора книжки “Пасіка”. Миколу Січинського – священика, посла до Галицького сейму та ін. [14, 87–91].

Одним із векторів діяльності греко-католицької церкви була підтримка та фінансування кооперативного руху на Галичині, який почав активно розгортатися на західноукраїнських територіях у другій половині XIX століття.

Український кооперативний рух, що зародився в тяжких суспільно-політичних та економічних умовах був спрямований на покращення тогочасних умов існування українського населення, хоч і орієнтувався на власні сили, а не на допомогу держави. Греко-католицьке духовенство, стоячи на чолі національного відродження, відкривало крамниці, гуртки “Сільського господаря”, будувало народні доми.

Одним із піонерів українського господарського відродження на західноукраїнських землях був о. Стефан Качала – парох Збаражського повіту, що в Тернопільській області. Однією із заслуг С. Качали в розвитку української кооперації є його участь у роботі “народної торгівлі”. При читальні “Просвіти” у Збаражі він організував кредитну спілку “Надія”. [2, 77–78]. Для того, щоб показати, наскільки відданою своїй справі була ця людина, варто прочитати його заповіт. У ньому С. Качала всі свої заощадження віддає на діяльність культурно-просвітницьких та економічних товариств: “Видавництву часовому «Діло» – 500 зр., Руському товариству педагогічному у Львові – 1000 зр..., Товариству Руська бесіда у Львові на куплю пляцу, а евентуально на будову будинку чи дому для руських товариств у Львові, де би знаходились і саме для руського народного театру даю 5000 зр...”. Також у своєму заповіті він заповідає певну суму грошей для двох бідних хлопців, які б хотіли вчитися торгівлі [12; 24–25].

Одна із провідних ролей у становленні кооперативного руху на території Східної Галичини належала пароху села Струсова, що на Тереховлянщині, о. Теодору Цегельському, який у 1899 році організує у Струсові та сусідніх селах при читальнях каси ощадності й споживчі товариства. У 1904 році він засновує повітовий кредитний кооператив “Поміч”, а в 1915 році, повернувшись із заслання з Австрії до Галичини, о. Т. Цегельський очолює філію “Сільського господаря” [5, 119].

Говорячи про кооперативний рух на Галичині, не можна оминати увагою Данила Танячкевича (1842–1906), якому належить чимала роль у національному піднесенні галицьких українців. За його участі та суттєвої підтримки в галицьких гімназіях створювалися підпільні гуртки, які своєю культурно-просвітницькою діяльністю заохочували молодь трудитися для власного народу. Одним із напрямів діяльності Д. Танячкевича був розвиток і поширення на території Галичини кооперативних

банків “Дністра”, “Надії” та “Труду” [2, 79–80]. Великий внесок у господарське життя західноукраїнських земель належить також таким визначним постатям, як о. Іван Наумович [19], о. Степан Городецький [26], о. Тит Войнаровський [27].

Одним із напрямів кооперативного руху в Галичині, у якому провідну роль відіграло греко-католицьке духовенство стала організація кооперативного молочарства. Ним керували Остап Нижанківський – парох села Заводова, що на Стрийщині, та о. Северин Борачок, які в 1904 році засновують першу кооперативну молочарню. Вони, разом зі своїми соратниками Денисом Сембратовичем та о. Л. Горалевичем енергійно поширювали молочарську організацію, влаштовували курси, покази, ветеринарну опіку тощо. За свої здобутки О. Нижанківський був обраний віце-маршалком Повітової ради в Стрию. У 1911 році в торговельних стосунках із молочарським союзом було 79 молочарень, із яких 75 зареєстрованих молочарних кооперативів, що переробили 6 251 237 л молока і виробили 250 045 кг масла. Перед війною Союз мав сім власних крамниць дрібної продажі – чотири у Львові, по одній у Стрию, Станіславі та Чернівцях. У 1913 році Союз заснував молочарську школу у Стрию [2, 151]. Для того щоб побачити, наскільки плідною була діяльність молочарської гілки кооперативного руху, варто поглянути на таблицю, яка відображає ріст молочарень від 1904 до 1909 років (табл. 1).

Таблиця 1

Ріст молочарень 1904–1909 рр.

Рік	Кількість молочарень
1904	1
1905	5
1906	10
1907	4
1908	10
1909 (до вересня)	20
Разом	50

Отже, бачимо, що молочарський рух, хоч і не стабільно, але все ж таки набирав обертів [17; 20]. Окрім організації молочарень, Союз активно шукав за кордоном ринки збуту продукції та запозичував нові технології виробництва і зберігання продукції. Так, у Стрию було споруджено холодильну камеру, де зберігалася вироблена продукція [17; 19].

Таким чином, проаналізувавши матеріал, можна побачити наскільки багатовекторною була діяльність галицького греко-католицького духовенства в різних громадських організаціях. Своєю діяльністю воно намагалося втілити в життя одну з найважливіших місій тогочасної української греко-католицької церкви – об’єднати український народ в одній незалежній Українській державі.

Джерела та література

1. Верига В. Нарис Історії України (кін. XVIII – поч. XX ст.).– Л., 1996.
2. Витанович І. Історія українського кооперативного руху.– Нью-Йорк, 1964.
3. Вітвіцький О. Полеміка між греко-католицьким духовенством та радикальними політиками Галичини // Визвол. шлях.– 2002.– Кн.4.
4. Вітвіцький О. Участь греко-католицького духовенства у роботі українських громадських організацій // Визвол. шлях.– 2002.– Кн. 12.
5. Гелей С. Для загального добра: вплив Української греко-католицької церкви на становлення кооперативного руху в Галичині // Дзвін.– 2003.– № 4.

6. Грамота братству “Встремезливості”, заложеного року 1874.– Із типографії і накладом Ставропігійського інституту.– Л., 1896.
7. Грушевський М. Ілюстрована історія України.– К, 1990.
8. ДАТО, ф.317, оп. 1, спр. 1.
9. ДАТО, ф. 294, оп. 1, спр. 37.
10. ДАТО, ф. 294, оп. 1, спр. 36.
11. Дзвін.– 1991.– № 1.
12. Дорош Є. Степан Качала.– Т., 2000.– 72 с.
13. За вільну Україну.– 2004.– 22 лип.
14. Збожна О. Учнівські та студентські “Громади” – школа виховання української національної еліти.– Т., 2003.
15. Назарко І. Київські та Галицькі митрополити. Бібліографічні нариси (1590–1960).– Торонто.: Вид-во отців Василіан, 1962.
16. Історія товариства “Просвіта”.– Л., 1932.
17. Ільченко А. Молочарські спілки в чужих краях і у нас.– Л., 1901.
18. Качкан В. Хай святиться ім’я твоє. Історія літератури і культури в персоналіях (XIX – п/п XX століття).– Івано-Франківськ, 2000.– Кн. 4.
19. Марчук В. Українська греко-католицька церква: історичний нарис.– Івано-Франківськ, 2001.
20. Мончаловський А. Житє и дьятельность Ивана Наумовича.– Л.: Ставропігій. ін-т, 1899.
21. Народний ілюстрований календар товариства “Просвіта” на рік 1908.– Л., 1907.
22. Панас К. Історія української церкви.– Л.: Трансінтех, 1992.
23. Просвіта на Волині: Зб. наук. статей / За ред. В. К. Барана.– 2001.
24. Руський Сіон.– 1878.– Т. 8.– Ч. 16.
25. Статут брацтва тверезости під покровом Препоблагословенної Діви Марії.– Л.: Ставропігій. ін-т, 1914.
26. Українські кооператори. Історичні нариси.– Кн. II.– Л.: Вид-во Львів. комерц. акад., 2001.
27. ЦДІАЛ, ф. 682, оп. 1, арк. 3–5.
28. Шабала Я. Історія України.– Луцьк, 2006.

Статтю подано до редколегії
10.07.2008 р.